

SAGA
EGMONT

Vi
bookar
OCH
krökar
OCH
rothar

HJALMAR
BERGMAN

SAGA
EGMONT

Vi
bookar
OCH
krokar
OCH
rothar

HJALMAR
BERGMAN

Vi Bookar, Krokare och Rothar

Ett drama av Hjalmar Bergman

AB Svenska Ljud Classica, 2014

VI BOOKAR, KROKAR OCH ROTHAR

ur en stadskronika

Av Hjalmar Bergman

INNEHÅLL:

PERSONREGISTER

I. BLEKÄNGEN

FASTER MIMMIS OCH STADENS HISTORIA

BROMS & KROK

RÅTTKRIGET

INGENJÖR KROK BADAR IHJÄL BLEKÄNGSBARNEN.

BROMS GÖR FÖRLUSTER.

OCH APOSTELN VAKAR

J. A. BROMS GÖR BOKSLUT

II. BACKARNA

STADEN VÄXTE

APOSTELNS ÄVENTYR

HERR VICKBERG OCH GALNE JOHNSON

ABRAHAM ODLAR JORDEN. DET BRINNER I STADEN. OCH

GUSTEN

TILLVERKAR ETT ALIBI

APOSTELNS FEMTE ÄVENTYR

JULIUS KROK UTSTÅR MÅNGA VEDERVÄRDIGHETER OCH
VÄXER NÅGRA TUM

JULIUS KROK BLIR MILLIONÄR OCH VÄXER YTTERLIGARE
NÅGRA TUM

III. STRIDEN OM BLEKÄNGEN

PERSONREGISTER:

Amerikanaren, hemlighetsfull främling, lökodlare, sektstiftare, möjligen sedelförfalskare. *Anders*, poliskonstapel. *Andersson*, Blekängsmadam, baderska, städerska. *Andersson*, smed, föreg. son. *Bergfeldt*, greve, major. *Bergfeldt, Vilhelm*, greve, löjtnant, brukspatron. *Bernhusen de Sars, Roger*, baron och kammarherre, stor brukspatron. *Björner*, fältkamrer, lomhörd, lånar ut pengar. *Björner, Abraham*, son av föreg. och en Lilja, v. häradshövding, stadsfullmäktiges ordförande, praktiserande jurist. *Book*, prost, något pietist, sedermera känd för sitt Bordeaux. *Book, Mimmi*, föreg. syster, stadens mest aktade mamsell. *Bring*, förste stadsläkare, kallad "Fädoktorn". *Broms, J. A.*, plåtslagare, fabriqueur, Blekängens skapare. *Broms, Louise*, föreg. hustru, dotter av prosten Roth, efter sin död benämnd "lilla gumman i himlen". *Bäckman*, magister, stor politikus. *Bäckman, Ottilia*, föreg. hustru. *Carlén*, klockare. *Carlén*, kallad "mutter Carlén", föreg. änka, innehar Carléns källare. *Ekman, Rosa*, artist under pseudonymen Rosine de Rose, sedermera värdinna på Tre Remmare och gemenligen kallad Gula Rosen. *Enberg*, fru, hushållerska på Björkenäs. *Evelin*, sköka, sedermera jungfru. *Hagelin d.ä.*, skomakare, vederdöpare, reformator. *Hagelin*, madam, föreg. hustru. *Hagelin d.y.*, skofabrikör, Zionisternas äldste. *Hagelin, Benjamin*, son av madam Hagelin, bibeldoktor i Amerika, predikant och profet. *Halling, Gustaf*, inspektor på Björkenäs, bror till fru Enberg. *Holmin, Paulus*, kallad "Aposteln", lektor vid Elementarläroverket, en fläckfri karaktär, innehar ett rent samvete. *Hyltenius, Per*, fil. dokt., brukspatron, beryktad hanrej. *Hyltenius, Blenda*, föreg. hustru, möjligen dotter av baron Bernhusen, egentliga orsaken till sin mans ryktbarhet. *Johnsson*, f.d. betjänt på Rogershus, dillerant. *Krok*, trivialskolerektor, mes, g.m. en

Lilja. *Krok, Julius*, föreg. son, ingenjör, samhällsreformator, g.m. *Krok, Marie*, dotter av J. A. Broms. Deras barn: *Louise*, g.m. lektor Paulus Holmin. *Agnes*, ogift, förestår en söndagsskola. *Abraham*, lantbrukselev, t.f. inspektor på Björkenäs. *Köpman från Göteborg*, faster Mimmis älskare. *Lagerström*, verkmästare, sedermera kontorschef hos Broms & Krok. *Larsson*, stadsvakt, trädgårdsmästare. *Larsson*, byggmästare, bankdirektör m.m., Bethaniaförsamlingens äldste. *Larsson*, fru, föreg. hustru, Zionistiskt trosvittne. *Lisen*, fru Maries trotjänarinna. *Lilja, Abraham I II III*, brukspatroner på Viskingeholm. *Lönrot*, konstapel, överkonstapel, kommissarie. *Ohlsson, Enok Ebnazar*, grovarbetare utan anställning, rabulist. *Pettersson*, kallad "Liter-Pelle", arbetare, sedermera fattighjon. *Pettersson, Malin*, föreg. hustru, frånskild, håller hus. *Petterssons tvillingar*, föreg. barn. *Redaktörn av Nyheterna*, gammal hedersman, läser sällan sin tidning och anser ej, att det könsliga är det centrala i livet. *Roth, Eberhard*, prost, rationalist, barnafader. *Roth, Johan Jacob*, konsistorii skjutshäst, slutligen komminister och gift med en dotter av Book, samhällsfiende. *Roth, Elis Eberhard*, föreg. son, med. lic, stadsläkare, cynisk filosof, kallad "Jublet", möjligen far till E. E. Ohlsson. *Sadelmakaregesäll*, stor orosande. *Schönmayer, Isac*, möbelhandlare. *Siedel*, änkenåd. *Siedel, Arvid*, föreg. son, brukspatron. *Starke-Petter*, stadsvakt. *Stenberg, Paulus*, borgmästare. *Sörman*, trädgårdsdräng, verkmästare m.m. *Sörman*, fru, föreg. hustru, f.d. skänkmamsell av ovanlig skönhet. Deras barn: *Sörman, Gusten*, arbetare, kontorist, kontorschef, rabulist. *Sörman, Elsa*, sömmerska, förlovad med A. Krok, Zionistiskt trosvittne. *Vickberg*, f.d. hovmästare och kammartjänare. Dessutom två stycken borgmästare, två stycken stadsfiskaler. Samt Folk.

I. BLEKÄNGEN

I norra delen av staden ligger Blekängen, som icke längre är någon äng. Blekängen består av lådformiga två, eller trevåningshus, betäckta med gul, grå eller laxfärgad rappning, som ofta faller av och sällan lagas. Husen bebos av Bromsens arbetare, "verkstadsarbetare" eller "tändsticksarbetare"—men allesamman Bromsens.

Längst i norr löper Blekängsgatan från öster till väster. Således medsols, men den besväras sällan av solen. Ännu i april är den kullrig av sotiga snöhögar, som vid ovarsam beröring spruta gyttja. I oktober är gatan bottenlös. Denna förstadsaveny skäres på tre ställen av till namnet kungliga gator: Karl Johans, Sofias och Oscars. Vid Karl Johansgatan ligger Bromsens Verkstad, vid Sofiagatan ligger krogen Tre Remmare, på vars trappa Broms och Sörman mördades. Mittemot Oscarsgatans mynning på andra sidan Blekängsbäcken ligger tändsticksfabriken.

Blekängsbäcken leder Tanningesjöns vatten ned till Storån. Den börjar vackert bland al och gran, bildar små leksaksfall under Backarnas björkar, som alla vrida sina kronor mot sydost. Han är ännu tämligen ren och fin, då han träffar Brända stenen vid stadsgränsen. Men Blekängsgatan fördärvar hans karaktär, och redan vid Blekängsbron är han en slusk bland bäckar.

Bron förbinder stad och land. När lantpatronerna åkt över bron, hålla de ett ögonblick för att putsa näsan, för att se på klockan, för att skjuta mössan ner i nacken, för att taga piskan ur stället—korteligen—för att göra en vacker entré.

Bönderna stanna också vid bron. Märren skall vattnas, eller har hon fått något fanstyg i hoven. Pojken tar tömmarna, och far tittar in på Tre Remmare för att höra "um di vill ha nån potatis". Pojken står och krafsar i hoven, och Blekängsbarnen råda honom vänligt att gå till skomakar Hagelin för att få starka skor åt märren. Bron är ständigt bevakad av Blekängsbarn. De förbrylla bönderna med kuggfrågor, och i mörkret kasta de sten efter patronerna. Skärvor av blomkrukor, gamla nattkärl och annat kasta de i bäcken. Ibland fånga de kattor och egga dem att angripa brons råttor. Men på hela Blekängen finns ej den katt, som vågar anfälla fotslånga råttor med bävertänder. Råttkungen själv bor under bron. Det är endast "Liter-Pelle" och Johnsson—"galna Johnsson" nämligen—som har sett honom, men man kan knappast betvivla hans existens. Skomakar Hagelin har motionerat om honom i stadsfullmäktige. Han har icke, som somliga velat påstå, någon slags krona på huvudet. Men han är fulla tre fot lång, han är mycket gammal, lever i månggifte och är upphovet till alla stadens rått-hordar. Det var också han, som bet ihjäl fru Siedels gula tax. Man fann liket uppkastat på Brända stenen, illa stympat. Fru Siedel sökte hämnd genom att lägga ut förgiftade köttstycken, ostbitar, mjölk. Andra djur togo skada därav, men råttkungen var henne för slug. Till sist försökte hon med gift i brännvin. Råttkungen drack icke en droppe. Varav skomakar Hagelin drog den slutsatsen, att råttkungen måste vara en rättrogen muhammedan.

"—förty det vi veta, att muhammedanerna icke förtära brännvin eller sådant se—"

Upptäckten av råttkungens religion ligger emellertid långt tillbaka i tiden. Fru Siedel dog ett tiotal år innan Broms kom till staden, vilket förklarar den annars oförklarliga omständigheten, att den gamla frun lät bygga sitt änkesäte på Backarna. På den tiden fanns icke Blekängslådor, icke

verkstad, icke tändsticksfabrik. Från sitt fönster i södra gavelrummet såg den gamla frun en välskött åker skuren i tu delar av Björkenäsvägen. Det var en livlig väg, då som nu. Där åkte fru Siedels käre son, patron Arvid på Björkenäs, lång och mager, allvarlig som en präst. Där kom som orkanen med vinande klatschar och rytande "se opp" den käre svärsonen, baron Roger Bernhusen de Sars. Ofta körde han själv sitt svarta spann eller sina fuxar, och ofta måste Blekängsbron repareras. Bredvid honom på bocken satt galna Johnsson, ännu en späd yngling utan mustascher, finnar och hicka. Och på kaleschens dynor vilade ett eller annat fruntimmer, vackert men okänt.

Onsdagar och lördagar kom käre kusin Lilja från Viskingeholm. Han höll framför änkesätet en kvart eller så, spall kaffe på vargskinnspälsen, stoppade sockerbitarna i västfickan och grät över de dåliga smörprisen. Det var de tre herremansåken. Bondkärorna, som skramlade förbi, voro oräkneliga och räknades icke. Men ibland kunde det hända, att en kärra, en riktig bondskjuts, stannade utanför änkesätet. Då visste gamla frun, att det var Liljas dotterson, den käre Abraham Björner, som friade till kaffekoppen. Och då fick hon brått! Fram med spetsmössan och fram med den "dyrbara" sockerkakan. Han arbetade som en slav, den stackars gossen, skjutsades från domsaga till domsaga. Men ändå kunde han finna en stund över för sin kära grande tante, skämtade lustigt, värmdde hennes händer mellan sina och lät henne kyssa en fjunig och rödblommig kind.

Var det sommar och vackert väder, tog gamla frun kaschmirschalen och bamburöret ut ur skåpet och vandrade själv nedför Björkenäsvägen till bäcken och över bron. Där steg hon av vägen, stannade ett ögonblick för att torka lorgnettens glas och vandrade sedan långsamt och högtidligt fram mellan vävarna, som voro utlagda på ängen till blekning.

Det var alla stadens vävar. Alla mäns skjortor och alla fruars och mamsellers linnen och alla pigors särkar lågo här i sitt vardande. En viktig förrättning således och ett viktigt ögonblick detta, då gamla fru Siedel fyllde sitt självpåtagna värv att granska, berömma och döma. Hon var landsfru, hon var nåden på Björkenäs och stadens fruar och mamseller visste och erkände, att hennes dom ej kunde jävas. De visste också, att hon icke skrädde orden, och att hennes pipiga stämman nådde vida. De rodnade och bleknade, ungdomar fingo tårar i ögonen och samvetssjuka och harhjärtade rullade hastigt ihop sina vävar och flydde.

Obeveklig, omutlig skred fru Siedel fram, givande var och en, vad henne tillkom av gott och ont. Först när hon hunnit fram till sista räckan, närmast staden, stoppade hon in lorgnetten och med en liten handrörelse lät hon förstå, att hennes värv var fört till slut, att denna sista väv låg utanför all dom och rannsakan, över all granskning och allt beröm.

Och i det hon utförde en vacker nigning, snörpte ihop den tandlösa munnen och log:

—Min komplimang, min söta! Förträffligt, alltför charmangt.

Ty här hade nåden från Björkenäs mött sin ålderdoms käraste väninna, faster Mimmi, prostens syster, den mest aktade mamsell i staden och dess obestridda härskarinna.

FASTER MIMMIS OCH STADENS HISTORIA

I tidernas begynnelse härskade över staden en borgmästare vid namn Paulus Stenberg. Han var en frihetsälskande man och son av en frihetsälskande man. Fadern hade hela fyra veckor hållits kvar på högvakten, därtill dömd av "tyrannen". Och sonen hade tagit verksam del i 1809 års händelser, åtminstone påstod han så själv. Som borgmästare bibehöll han sin frihetskärlek men förenade den med en fruktansvärd despotism. Han avskydde allt "fransöskt" och visade detta genom att äta fult och glupskt och genom att tala en svenska, som var mycket grovkornig. Han stutade skolpiltarna och ibland även de yngre lärarna, ty trivialskolans rektor var en mes, som icke förstod sköta sin färla. Brännvinsbränningen befordrade han och likaså supandet. Han fann det politiskt och nationalekonomiskt hälsosamt.

—Vilka äro de människor, som icke supa? frågade han sin hustru. Och hustrun svarande:

—Människor, som icke supa, äro dels sådana, som hava begått ett brott, dels sådana, som umgås med planer att begå ett brott, vilka planer de icke vilja i ruset röja.

Det var en paragraf i borgmästare Stenbergs medborgerliga katekes, ett oskrivet arbete, som stadens borgmästarinna, nattvakter och fyllbultar måste känna punkt för punkt.

Borgmästarens makt, som i världsliga ting var oinskränkt, sträckte sig även in på det ecklesiastiska området. Han avskydde pietister, och konventikelplakatet var en av de få kongl. förordningar, som han verkligen respekterade. Den ende, som kunnat stävja borgmästarens makt åtminstone

på kyrkstämmen, prosten Eberhard Roth, var en man, som "med förnuftets logiska slutledningar sökte förena tron på religionens uppenbarade sanningar" och som följaktligen varken hade tid eller kraft för annat arbete.

Eberhard Roth var en riddare av studielampan, han var sliten, kantstött och smutsgrå, hans hår hade fallit, och skägget, som fått växa ut först på gamla dagar, var fruktansvärt strävt och ovårdat. Han drack endast vatten och åt utan att se maten, utan att lukta på den, utan att smaka. En verklig asket. Två gånger om året drack han vin för att visa, att han icke förhävde sig inför sin Frälsare, "den där ock drack vin". Men det var allt. Han var så mager, att prostinnan honom ovetande stoppade vadd här och där i kläderna, på det att han ändå måtte se ut som en bättre människa och Herrans tjänare.

I ett hänseende måste likväl prosten Eberhard ha svikit de asketiska idealen, ty prostgården vimlade ständigt av barn. Prostinnan använde tre rum till barnkammare. Ett för flickorna, ett för gossarna och ett för äldste sonen, som var ett geni. Denne gosse tog livet av sig. Somliga påstodo, att han överansträngt sig, andra åter menade att han förälskat sig i en adlig fröken. Hur som helst, tredje rummet ärvdes av sonen numro två, som var ett halvt geni och särdeles kunnig i hebreiska språket. Han blev sedermera präst, till en början rationalist liksom fadern, därefter ritchlian och konsistorii skjutshäst. Han slutade sina dagar som komminister i fädernestaden och gifte sig med prosten Books dotter.

Prosten Roth efterträddes nämligen av prosten Book, en ståtlig prästman från västkusten. Och nu kom det till heta duster mellan världslig och andlig myndighet. Book var så där halvt om halvt pietist och predikade väldeliga mot superiet. Han höll bönestunder och hans älsklingstext var

den stygga historien om Lot och hans döttrar, vilken gav honom gott tillfälle att utmåla dryckenskapens ohyggliga följder.

En söndag under högmässan satt borgmästaren i sin bänk och stirrade framför sig med blodsprängda, utstående ögon. Förr i tiden hade han alltid sovit i kyrkan, men med åren hade han blivit sömnlös och led mycket därav. Han satt nu där och stirrade framför sig och såg på sina ullvantar, som voro trasiga, och tänkte på sin hustru, som var död, och på sina barn, som också voro döda, och på alla andra, som voro döda och på alltsamman. Och bäst han satt, började han brumma och småsjunga:

"Herre, fräls min gamla själ, herre, fräls min gamla själ—"

Helt sakta och tanklöst till en början, men så småningom allt högre och ursinnigare—

"Min gamlade själ", vrålade han, "mitt själaskrälle!"

Prosten Book, som sett många underliga fall av väckelse, trodde ett ögonblick att någonting sådant förelåg och skyndade ned till borgmästarebänken. Men när Stenberg blev varse sin fiende, lade han sig på ryggen, sparkade och svor. Han bars in i sakristian. Prosten konstaterade, att borgmästaren fått slag. Det var fjärde anfallet under två år och gubben hade sina nittio bakom sig. Book frågade, om han ville anamma sakramentet. Men gubben hasplade fram en massa fula ord, som väl må skrivas på dödsyrans räkning.

Så slutade borgmästar Stenberg. Hans släkt skingrades över jorden, och endast en telning därav har sedermera återvänt till staden: Stenbergs dotterdotters son, lektor Paulus Holmin, "Aposteln" kallad.

Det världsliga herraväldet i staden var till ända. Borgmästarens efterträdare var en obetydlig person, prosten Book däremot högst betydande. Han avlade så småningom de pietistiska sympatierna. Och sedan han satt en damm för brännvinsfloden, började han själv dricka ett gott bordeaux, som han tog på fat från Göteborg. Vinet vann snart en viss ryktbarhet, biskopen visiterade oftare än förr, och lantpatronerna började umgås i stadens prostgård. Även nåden på Björkenäs gjorde visit, dock först sedan prostinnan, som var en tarvlig människa, lämnat det jordiska och ersatts av faster Mimmi.

Under fulla fyratio år styrde prosten och hans syster. Ständigt lika kraftigt och klokt men icke alltid lika lyckligt. Det fanns också många svårigheter att övervinna. Hantverksmästare, handlande och ämbetsmän voro alla gifta, och det var ingen särdeles konst att styra dem. Det gjorde faster Mimmi, vars tron var en kaffesäck. Med skolpojkar, gesäller och marknadsbönder ställde det sig svårare. De voro oberoende män och ofta mycket oförvägna. Det fanns en sadelmakaregesäll—hans namn har sjunkit tillbaka inom det historiskt ovissa, men hans gärning lever—den gesällen var en verklig revolutionär. Han fordrade egendomsgemenskap, stal en pistol och slog in fönster. Han ville riva kyrkan men fordrade samtidigt, "att Guds ord skulle rent och klart predikas". Han var en Luther i många stycken men en bov i andra. Det var han, som första gången tände en Valborgsmässoeld på brända stenen. Han kallade den frihetseld, och när den slocknat, ville han dränka sig i Blekängsbäcken, som dock var för grund. Det var även han, som antände Backarnas uthus och sålunda blev indirekt medskyldig i änkefru Siedels död. Detta sista dåd erkände han aldrig, men dömdes och dog i fängelset.

Han var onekligen den värste, men det fanns flera sådana orosandar inom samhället. Den nye borgmästaren måste

upprätta en säkerhetspolis, som till en början bestod av Larsson och Starke-Petter. Larsson hade varit trädgårdsdräng och återvände snart nog till denna näring, i det att han vårdade borgmästarinnans och faster Mimmis trädgårdar. Starke-Petter däremot var en fruktansvärd man, f.d. rättare på Klockeberga, stark och våldsam. Skomakar Hagelin påstod, att Starke-Petter "hade rättfärdigheten". Han var i själva verket så omutligt rättfärdig, att han häktade själve stadsfiskalen för fylleri. Och när Starke-Petter häktat, vågade icke borgmästaren fria. Han beredde myndigheterna många ledsamheter. När järnvägen kom, häktade han en massa "rallare", och man hade nära nog måst inställa arbetet. Men i rättan tid lyckades faster Mimmi gifta bort honom med borgmästarinnans piga. Starke-Petter klipptes liksom Simson och behöll endast det mått av rättfärdighet, som kan vara lämpligt för en polisman.

Faster Mimmis makt över de gifta männens sinnen berodde av en massa små omständigheter, vilkas inre samband man måhända icke genast skönjer. Syskonen Book hade uppfostrats i en prästgård på västkusten, ett enkelt hem, där man ofta läste postillan men sällan fann fläskstrimlor i rotmoset. De lärde förtrösta på Guds vishet och på människors enfald. Och på sig själva. I sitt tjugonde levnadsår kom Mimmi till Göteborg som husmamsell. Hon var då ett stort och vackert fruntimmer. Unga herrar, som fått sina seder fördärvade i London eller kanske till och med i Paris, förärade henne bröstnålar av guld, silverkammar, luktdosor av bärnsten eller kristall och andra prydliga föremål. Hon lade gåvorna i kistan och bemötte givarna med ett orubbligt, oförstående lugn. Hon var oantastlig och praktisk. Likväl gjorde hon farliga bekantskaper. Hon stavade sig igenom "Les mystères de Paris" och "Le juif errant". Som hon var tämligen okunnig i franska språket, trodde hon sig gå förlustig de värsta mysterierna och anade

hemligheter, som Eugène Sue sannolikt skulle ha skämts att publicera.

Vidare lärde hon känna Webers Aufforderung zum Tanz, och hon dansade polkamazurka med en ung man, vars lätt beslöjade fräckhet, svarta hår, kulörta sidenduk och snäva byxor gjorde ett oförgämligt intryck på den unga kvinnosjälen. Den unge mannen talade en hel del om "vanitas vanitatum", och han ville låna mamsellen mr Thackerays alldeles förträffliga böcker. Mamsellen bedyrade, att hon icke ville läsa alltför fria och vådliga romaner. Den kraftiga unga flickan greps av en obotlig rädsla för det svarta håret och de snäva byxorna. Hon undvek, hon stängde sig inne, hon lagade en bitter dryck efter recept av år 1722, en dryck som borde "purgere liffhet och desslikes conservere mot odygdige fantaisier och importune propositioner". Den gav henne icke någon lindring. Då bad hon till sin avlidna mor, hon ville återkalla sitt rena, lugna barnasinne. Men bönen blev till ett hett, extatiskt svall av ord, som gjorde henne halvgalen. Slutligen kastade hon en schal över huvudet och sprang ut i natten för att finna svalka. När dagen bräckte låg hon och lekte med det fruktade svarta håret. Hon jollrade och skrattade som ett tillfredsställt barn. Endast i de onaturligt vidgade, rödskiftande pupillerna fanns det ännu något kvar av en obotlig rädsla.

Mamsell Mimmis kärlekssaga, som hon själv mätte i timmar och sekunder, kan för överskådlighetens skull indelas i veckor: tre vackra veckor, tre grymma veckor och en lugn vecka. Under den sistnämnda återvann mamsell Mimmi—som benämningen antyder—sitt lugn. Och väl återvunnet förlorade hon det aldrig mer. Det svarta håret och de snäva byxorna kom att tillhöra ett rikt fruntimmer, vars släktförbindelser gav kompanjonskap i ett stort handelshus. Faster Mimmi flyttade till brodern änkemannen. Hon hade

magrat men icke förlorat något av sin reslighet, sin raka rygg. Hon blev snart nog kantig, hennes hy skrumpnade hastigt och fick en gråbrun färg. Men sitt lugn behöll hon, som sagt, och sin vilja.

Hon hyste en stor förkärlek för de följetonger, som på den tiden voro moderna. Hon läste dem mycket metodiskt och prickade de mera obegripliga ställena med sin strumpsticka. Hon gjorde också jämförelser mellan dessa berättelser och sin egen roman. För övrigt fick denna ett slags epilog, som blev av stor betydelse både i stadens och faster Mimmis historia. Den svarthåriga mannen sände henne varje nyår ett brev, artigt och korrekt, en nyårshälsning. Och av tacksamhet för vad som hade varit—kanhända ock för vad som aldrig blev—skickade han henne till julen en kaffeбал. Faster Mimmi ville i förstone icke bränna, mala, koka eller dricka denna kärleksgåva. Det var naturligtvis en känslsak, men till sin bror sade hon, att kaffet måste ligga till sig. Först när nästa jul medförde en ny kaffeбал, insåg hon, att saken måste tagas mera praktiskt.

Man kan föreställa sig, vad en бал härliga, stora, bruna Javabönor skulle betyda på en tid, då stadens handlande sålde blågrönt, bittert Amerikakaffe för två riksdaler skålpundet. Det var en psykisk kraft, en makt. Och faster Mimmi visste att begagna den. För henne gällde det icke som för brodern att skaffa fint umgänge i prostgården. Hon ville behärska staden, dess kvinnliga del. Och genom kvinnkönet mankönet i största möjliga utsträckning.

Hon följde mer demokratiska principer än brodern. Varje torsdag steg hon ut på trappan och neg så djupt krinolinan tillät. Och alla fruar och madammer och mamseller nego. De nego en gång och släppte sina palsternackor, sina kalvsidor och oxlägggar. De nego två gånger och torkade sina rödfrusna händer, de nego tre gånger och vandrade i lovlig

ordning in i Vår Herres prostgård för att dricka kaffe. Var det idel madammer, så dracks kaffet i köket, fru borgmästarinnan och likställda fördes in till salens björk- och almmöbler, men infann sig själva Björkenäsnåden, hissades förmaksgardinerna och glaskronan och den blänkande mahognyn befriades från sina överdrag.

Samtalen under dessa kaffestunder voro livliga och rörde sig om allt, varom ett anständigt samtal kan röra sig. Vårdinnan lade inga band på yttrandefriheten, men tonen var städse den bästa alltifrån kökets. "Nej, att mamselln ska vara så go och gemen!" till förmakets: "Nej, alltför delikat, min söta, en verkligen alltför delikat arom!"

Minst talade faster Mimmi själv. Om det var i hennes intresse, kunde hon giva ämnet för dagens förhandlingar—det skedde så där i förbigående, allt under det att hon skötte kaffepannan. Men sedan kopparna fyllts och de första, tvekande orden letat sig fram, återtog faster Mimmi sin stickning och förblev en tyst åhörarinna. Och likväl var det hon, som ledde samtalen. Stickade hon raskt, så talade man raskt, skedarna skramlade, kaffet rann och allt var klarhet och sämja. Gick stickningen långsamt, gick samtalet trögt. Och lade faster Mimmi strumpan i knät och kliade sig under lockarna med stickan, så suckade man till Gud och svalde ömsom kaffe, ömsom luft. Men i rätta ögonblicket kom det ett litet ord från faster Mimmi, som gav förhandlingarna ny riktning och ny fart. Ett menlöst och stilla framsagt litet ord men likväl verksamt och mäktigt. Ty gott kaffe vill alla dricka. Och rätta vägen vill alla vandra, om blott de veta, var den går.

Sålunda styrde faster Mimmi staden. Det är visserligen sant att viktigare beslut fattades och genomfördes av prosten och Stadens Äldste. Men det förringar på intet sätt faster Mimmis betydelse.

* * * * *

Sadelmakargesällen, som ofrivilligt blev orsak till Starke-Petters hårda men kortvariga despoti, har även anklagats för fru Siedels förtidiga död. Anklagelsen är sann, försåvitt det verkligen var han, som antände Backarnas uthus. Den gamla damen väcktes av eldskenet och sprang i blotta nattdräkten—som dock bestod av linne, yllestrumpor, två kjolar, en röd och en grön, samt en mycket vid yllekofta—ned till Blekängsbäcken för att hämta vatten. Hon lyckades också hämta upp två ämbar vatten, som hon ställde ifrån sig framför hemlighusets knastrande dörr. Därpå föll hon till marken, hon svimmade icke, men hon fick kramp i vadorna. Hon fördes till prostgården, och jämnt en vecka efter olyckshändelsen insomnade änkefru Siedel i den eviga sömnen. Hon var då sjuttioåtta år gammal. I sin ungdom hade hon varit tjänarinna men hade sedermera städse beflitat sig om ett gott och förnämt uppförande. Begravningen blev den gamla damen värdig, kostnaden bestreds huvudsakligast av svärsonen, baron de Sars. Sonen, patron Arvid, hade nämligen ont om penningar. Så när som på tiotusen riksdaler, vilka gingo till missionen och till Abraham Björner, ärvde han hela sin mors förmögenhet. Men inom kort gick den förlorad.

Tack vare patron Siedels ständiga penningbrist förlorade Backarna snart hedern av att vara en adlig släkts änkesäte. En främling hyrde hus och trädgård, han betalade tvåhundra riksdaler banco men medförde i övrigt ingenting gott. Backarnas trädgård fylldes med allehanda konstiga lökväxter, och ett drivhus uppbyggdes. En dräng, Sörman—även han en främling—anställdes enkom för att vårda örtagården. Han var en god arbetare men förde på fritider ett ogudaktigt liv. Hans husbonde, som var en mycket sederen person, tillät honom icke att bo på Backarna. Han fick hyra sig ett rum i närmaste hus och bodde sålunda vägg

om vägg med krogen Tre Remmare. Sedan han blivit väckt och omvänd flyttade han till Hagelins och inledde en kärlekshandel med madammen.

Det var utan tvivel främlingen som väckte såväl Sörman som skomakar Hagelin och hans hustru. I Backarnas vindsrum hade främlingen inrättat ett litet tryckeri, och där arbetade han varje morgon och varje afton till långt in på natten. Folk påstod, att han fabricerade falska sedlar, men de enda alster av detta hemlighetsfulla tryckeri, som kommo till allmänhetens kännedom, var en slarvigt stavad och slarvigt tryckt uppbyggelseskrift. Den utdelades gratis av madam Hagelin och innehöll en sorts klassificering av synderna samt några delvis splitter nya meddelanden om yttersta domen. I övrigt ingenting graverande. Efter två års verksamhet på Backarna försvann främlingen, lämnande lökar och en handpress som ersättning för sista årets oguldna hyra. Borgmästaren sände Starke-Petter att söka förfalskade sedlar på Backarnas vind, och faster Mimmi gick själv dit upp för att möjligen vinna någon upplysning beträffande rymmarens religion. Men båda två fingo återvända med oförrättat ärende.

Främlingens religion förblev en hemlighet. Hans proselyter levde länge i ovisshet och rädsla liksom får, de där ingen herde hava. Prosten Book kallade dem förgäves tillbaka till det rätta fårahuset, under det att faster Mimmi stängde sin dörr för de kätterska madammerna. Skomakar Hagelin tog slutligen sitt parti, tillkallade en baptistpredikant från Norrköping och lät döpa sig och sitt hus i Blekängsbäcken. I sin hänförelse ville skomakaren döpa om själva bäcken och kalla den Jordan. Men icke ens de troende kunde förmås att giva ett så heligt namn åt ett vatten, som flöt mellan Tanningen och Storån och som till på köpet var ett tillhåll för råttkungen, hans gemåler och avföda.

När underrättelsen om Hagelins "upptåg" nådde prostgården, suto syskonen Book vid brädspelsbordet, och gubben hade bredvid sig en av dessa varmt färgade toddar, som genom noggrann vård kunna hållas vid liv en hel lång höstafton. Prosten blev djupt bedrövad, han satte händerna för ansiktet och försjönk i betraktelser. Syster Mimmi lade sakta ifrån sig tärningarna och tog till strumpstickorna, hon ville icke störa honom. Efter en stund sade prosten—och hans tänder skallrade:

—Husch då! Du ska se, Mimmi, att skomakarn får ryska snuvan. Nå, tillade han betänksamt, det blir hans sak, den tosingen. För resten har man aldrig sett, att vederdöparna vunnit anhängare inom de burgna klasserna. Men det är ju skada ändå, ja minsann minsann—

Prosten hade rätt, det var endast fattigt folk, magert och blekt och askgrått folk, som slöt sig till Hagelin. Och även bland dem ansågs det som en skam. De frågade varandra: Ska madam Eriksson gå och köpa skor? Vilket betydde: Ska madam Eriksson gå och höra Hagelin predika? Det lät ju ståtligt och förmöget: att köpa skor. Men när man talar om en så viktig tilldragelse, brukar man varken slå ned ögonen eller dra ned mungiporna och sucka som i själanöd.

Hagelinarna gjorde verkligen icke mycket väsen av sig. De sjöngo sina psalmer med låg röst, och dopen förrättades i brunnen på skomakaregården. Prosten Book hade lätt för att glömma, han glömde vederdöparna, och faster Mimmi fann icke skäligt att oroa honom med några påminnelser.

Hände så en decembernatt fram i slutet på femtiotalet, att kyrktuppen blåste ned. Samma orkan, som förstörde hundratals tunnland Björkenässkog, satte fart i S. Johannes gamla tupp och förde honom över prostgården, över torget rakt in i fältkamrer Björners trädgård. Han krossade ett

päronträd och väckte gamle fältkamrern, som eljest ansågs vara en mycket lomhörd person.

Skadan var i och för sig icke stor, tuppen var gammal och rostig. Prosten lät genast beställa en ny tupp, vacker och stor nog att rymma två tunnor spannmål. Beställningen lämnades till den nye plåtslagaren på norr, en ung man, skötsam och kyrklig. Hans namn var Jakob Broms, och han var icke född i staden.

Emellertid måste beställningen pro forma bekräftas av kyrkostämman. Och här mötte en överraskning! Just som prosten en smula hastigt och vårdslöst lyfte klubban för att klubba fast beslutet, reste sig skomakar Hagelin, talade och sade, att man ingalunda borde anskaffa ett nytt plåtkreatur. Ty tuppen, påstod Hagelin, är ett hedniskt symbolum. Varifrån hade skomakaren hämtat detta ord, och vad menade han därmed? Ingen visste det. Prosten rodnade ända upp över hjässan, och det tunna håret låg som vit aska över glöd. Han slog klubban i bordet och gick sin väg. Men när han kommit in i prostgårdens trädgård, började han gråta. Han stannade bland drivorna, och faster Mimmi måste ta honom under armen och till hälften draga honom in på expeditjonsrummet.

—Fy, det var för lett, Mimmi, nej fy, det var för lett att se honom!

Just så ser satan ut.

S. Johannes fick naturligtvis sin tupp och prosten sin vilja fram. Men sekteristernas skara ökades dag för dag. Psalmerna sjöngos med högan röst, och Hagelin bannade både kyrka och prost. Upprorsandan verkade bland unga och gamla. Det gick ända därefter, att en äldre madam, inbjuden i faster Mimmis eget kök, fällde detta yttrande:

—Ja men han är väl också människa—

Om hon därmed menade prosten eller Hagelin är obekant och kan också göra detsamma. Den pratsjuka gumman utstöttes ur församlingen och med henne följde många madamner och en eller två fruar. Bland dem, som övergingo till sekteristerna, var även plåtslagare Broms. Det var en betydande förlust för statskyrkan.

J. A. Broms hade antagit titeln fabriqueur, han hade gift sig med mamsell Louise Roth, gamle prostens yngsta dotter, och räknade sålunda svågterskap med stadens komminister, som ju för övrigt även han var en ur ortodox synpunkt misstänkt person. J. A. Broms inköpte den del av Björners trädgård, som gränsade till Storgatan. Här uppförde han ett trevåningshus, det största i staden näst rådhuset. På nedre botten fanns det butiker med jättestora fönster. Och under takstolarna fanns det en torkvind större än faster Mimmis. Mot tre riksdaler i veckan upplät han denna vind åt brödraförsamlingen, som icke längre rymdes i skomakarverkstaden. Själv hade J. A. Broms sällan tid att åhöra Hagelins tämligen långdragna predikningar. Men han sände sin hustru, sin dotter och sina gesäller upp på vinden. Och han tillhöll Hagelin att varje lördagsafton läsa upp hustavlan, en önskan, som Hagelin, själv familjefader och arbetsgivare, med största förnöjelse efterkom.

Det högkyrkliga partiet sammansmälte till en aristokratisk klick, mäktig visserligen på grund av det stora fyrktal dess medlemmar representerade, men ständigt oroad och chikanerad av den sekteristiska massan. Faster Mimmi steg icke längre ut på trappan att niga för alla stadens madamner. Kaffet delades ut skålpundsvis som ett slags pension åt ett fåtal trofasta själar. Prostens svärson, komminister Roth, förtärde halva balen, och man kan likväl icke påstå, att han gjorde skäl för den rikliga gåvan. Han var

trög och lat, föraktade baptisterna men hyste ett lömskt hat till prostgården.

Gamle prosten fick således ensam strida mot otron, bäst han kunde. När han satt vid sin bordeaux eller vid sin toddy, hände det, att anden föll över honom och ingav honom utomordentligt kraftiga och sinnrika argument mot de vederdöpare. Men ingen förstod att fixera dessa andens blixtar, de försvunno i mörkret. Och nästa söndag vände prosten på fjärdingen och tog fram en predikan, gammal och tam, lämplig för de tider, då alla får betade i samma hage.

Vartannat år beställde prosten nya stövlar. När han då hade skomakaren på knä framför sig, drog han honom omilt i de grå testarna, talade och sade:

—Ho är du, Hagelin, att du kallar min kyrka en sköka i Babylon? Har du varit i Babylon du, Hagelin? Har du sett någon sköka då? Inte det heller?

Nej, det hade han icke, ty i mannaminne hade det icke funnits någon verklig sköka i staden, och främmande länder hade skomakaren aldrig berest. Han kom sålunda till korta inför prostens större lärdom och blev honom svaret skyldig. Men otron stävjades icke. Och tiden—eller kanske det var vinet eller toddarna—for illa fram med gamle prästen. Den höga, "serafiska" stämman sjönk till ett grötigt mummel, minnet strejkade och benen skälvde som på en orkeslös häst. När han stod i predikstolen, kunde det ibland hända, att han bröt av mitt i texten, tog timglaset och höll det mot ljuset, skakade och synade.

De stunderna rann sanden besynnerligt sakta.

Och komminister Roth, som skulle stått sin svärfar och förman bi, var sannerligen icke värd en vitten. Tre ting hade

han kära här i världen, komminister Roth, sin järnkamin, sin kaffekopp och sin sjöskumspipa, som eldades med "Hoppet" eller med holländsk knaster. Kaminen eldade han med brädlappar och kol, som sonen Elis Eberhard måste stjäla från farbror Broms' kolupplag. Ack, vad kunde det göra svåger Broms? Han var rik, han. Och hade dessutom bara ett barn, under det att Rothen hade åtta. Elis Eberhard blev svart om händerna, men det fick mor tvätta av, hon skulle också ha något att göra.

Roth satt framför kaminen varje ledig stund, och de voro många. Han varken läste eller tänkte. En och annan gång tog han pipan ur mun och spottade på det glödande järnet, det var allt. Han låg sällan stilla en natt, vid tretiden måste han upp och elda. Först när järnet glödde gick han åter till vila, eller väckte sin stackars hustru och skrämde henne med hårda och oblyga smekningar. Han var en mycket dystert och fåordig man, denne Johan Jacob Roth. När han predikade talade han med flit så lågt, att ingen skulle höra honom. Han var avskydd av alla människor.

Tre gånger hade det brutit ut skorstenseld i komministergården. Tredje gången fick komministern—så prostens svärson han än var—böta för uraktlåten sotning. Fjärde gången var olyckan framme. Gnistorna trängde in i skräddare Wendells vind, där ett lager nyberedd vadd låg till torkning. Vindsluckorna stodo öppna, det blåste som alltid i februari en tämligen stark NNV. Skräddargården brann, därefter buntmakarens, därefter bagare Berthelssons, vars hus var i två våningar.

Klockan en kvart över nio på aftonen bröt elden ut. Den nyss inslumrade staden väcktes av klämtning och nattvaktens rop. Kort därefter gick brandtrumman. Borgmästarinnan, som dagen förut givit livet åt en son, bars på en madrass över till prostgården. Borgmästaren flydde med den nyfödde

ut ur staden och återvände först följande morgon. Alla människor tappade huvudet, till och med Bromsen, som eljest var en redig person. Han lät sina gesäller vattendränka kollagret, som låg en halv fjärdingsväg norr om brandstället. Klockare Carlén lät rada upp säckar fyllda med sand framför kyrkan. Han var en beläst man och visste att sandsäckar kunna skydda vid belägring. Eldskräcken gjorde honom med all hans lärdom till ett åtlöje.

Faster Mimmi ensam bibehöll hela sin sinnesnärvaro och sin handlingskraft. I en fläng lät hon pigorna snörpa ihop lakan, dränkte vävsjoket i vatten och satte upp det som brandsegel framför prostgården. Samtidigt ordnade hon med sprutorna, bildade tre langningskedjor från klappbryggan i Storån upp till brandstället, och sände ridande bud till Klockeberga, Björkenäs, Rogershus och Viskingeholm.

Småttingar och åldringar togo sin tillflykt till prostgården. Två kaffepannor ångade på spisen, och linne- och klädska stod på vid gavel. Sekterister och högkyrkliga gräto om varandra. Och trädgården förvandlades till en möbelmarknad. Prosten stannade i sin säng. Men han hade tänt ljus, och i högra handen höll han bibeln och i den vänstra psalmboken. Han bad med högan röst. Då faster Mimmi stack huvudet inom dörren bad han henne lösa upp nattmössebanden, på det att han skulle kunna stiga upp och gå ut till sin församling. Men faster Mimmi svarade:

—Nej, ligg du stilla, Book, och bed vår Herre om hjälp. Någon skall göra det.

Vid tvåtiden stodo sju gårdar i lågor. Björkenässprutan hade kommit strax efter tolv, och klockan tre kom Rogershussprutan. Baron de Sars red sin åbäkiga fux. Av någon anledning hade han iklätt sig kammarherreuniform,

och den verkade disciplinerande. Han förde kommandot under tre timmar. Vid halvsjutiden blev han plötsligt trött och förklarade, att elden icke stod att hejda. Så red han hem —till "det vackra fruntimret" påstod stadsborna, som aldrig kunde förlåta denna desertering.

På hemvägen mötte han Viskingeholmfolket.

—Nej, vänd om! ropade baronen. Det tjänar förbanne mig ingenting till.

Det brinner värre än i helvetet.

Viskingeholmfolket läto sig emellertid icke hejdas. Deras anförare, en ung förvaltare, hade måst utkämpa en skarp dust med gubben Lilja, innan han fick lov att komma staden till hjälp. Det var en nätt och prydlig liten herre, förvaltaren Julius Krok. Han bar en lång öronlock, som gärna ville falla ned i ansiktet och som gav hans utseende en anstrykning av koketteri. Han var son till gamle trivialskolerektorn, den mesen, och dotterson till Lilja.

När Viskingeholmarna åkte över Blekängsbron, hade elden nått Södergränd i söder, Jordgatan i öster och Gamla gatan i väster. Två gårdar voro redan brunna till grunden, åtta tak hade fallit och allt som allt härskade elden obestritt över fjorton gårdar. I prostens trädgård fanns icke längre plats för flera trasiga möbler, och i prostgården trängdes gubbar, gummor och illtjutande småfolk. Faster Mimmi packade en höskrinna full med barn, lät Sörman taga tömmarna och satte madam Hagelin till att taga vård om barnen. De körde upp till Backarna. Skrindan fastnade i snön och barnen måste bäras i säckar upp till huset.

Själv måste faster Mimmi söka ett par timmars vila, benen bar henne icke längre. Borgmästaren övertog befälet, understödd av Broms, som äntligen återvunnit fattningen.

Julius Krok blev emellertid den verkliga ledaren. Han övergav offensiven, de brinnande husen fingo brinna, och alla sprutor och hinkar spydde sitt vatten över väggar, som rykte, knastrade, svartnade. De första springande blå lågorna dränktes. Små kåkar, munsbitar för de dånande lågorna, revos och trävirket bortskaffades. Gummor, som med svedda kjolar hoppade över bränderna, jämrande och ropande förlupna kattor vid namn, fasttogos och inspärrades i Stenbergs plåtbeslagna kurra. Drängar med krokiga, skälvande ben och sömniga ögon fingo smaka förvaltarens spö. Han var värre än satan, förvaltaren, han var värre än ängelen Gabriel. Han dansade som en vilde kring elden, han skrek tills stämman sprack, han kröp så nära elden, att den koketta öronlocken fräsande reste sig som borsten på en ilsken hund.

Förvaltare Krok vann varken kärlek eller ära på den kuppen. Han fick svett skinn. Han fick tre processer på halsen och måste betala skadestånd för nedrivna kåkar. Men han begränsade elden.

Den enda, som uppskattade hans verk, var faster Mimmi. Hon kom ut på torget med liniment och bandager. Julius Krok stod ensam på kullen, samma kulle, där man sedermera rest Gustaf Wasas staty. Då faster Mimmi blev varse det brända, sotiga ansiktet och det svarta håret, greps hon av ett slags svindel. Hon gick rakt fram till ynglingen, omfamnade honom och kysste honom. Alltsedan Göteborgstiden hade faster Mimmi icke kysst en man, icke ens sin bror. Klockan var åtta på kvällen, men torget var rikligt upplyst av lågorna.

Sedan faster Mimmi kysst ynglingen och fällt några tårar, beströk hon det brända ansiktet och händerna med kalkliniment och förde honom in i prostgården.

Under natten flammade elden upp några gånger men dämpades. Och följande morgon var faran överstånden. Tre eller fyra hus stodo likväl ännu i ljusan låga.

Vid middagstiden sprängde baron de Sars i spetsen för en tio, tolv ryttare över Blekängsbron. På torget möttes han av borgmästaren, som ödmjukt tackade hans nåd, men tillika påpekade, att elden redan var släckt.

—Vasa? skrek hans nåd. Va fan nu då? Redan släckt? Va fan oroar ni folk för? Om ni släcker själva? Vasa? Helt om! För tusan! Förbålt idiotiskt! Helt om, karlar! Fy fan!

Vad beträffar orsaken och upphovet till allt detta elände, komminister Johan Jacob Roth, förblev han lugn och oberörd sittande vid sin järnkamin. Och icke nöjd med den eld, som rasade i staden, stoppade han brädlapp på brädlapp, kolstycke på kolstycke ned i kaminen, vars lucka hade handtag i form av en ängels huvud. I den allmänna villervallan tänkte ingen på komministern, vådaeldens orsak förblev en hemlighet och Johan Jacob behövde icke ens böta för uraktlåten sotning.

Eldsvådenatten hade sonen Elis Eberhard kommit in till honom och sagt:

—Far, far! Nu brinner det i skorsten igen och elden har tatt i skraddaregården.

Komministern reste sig och gick bort till fönstret.

—Ja, sade han, elden är smittsam. Alldeles som elakt lynne.

Han återvände till kaminen och satte sig. Men när han såg gossens upphetsade och förskräckta ansikte, sade han: